

Bakara Sûresi'nin 124. Âyeti Bağlamında Hz. İbrâhîm'in İmtihanı

İsmail Karagöz

Öz

Konu ve Amaç: Allah kelâmı olan Kur'an, bütün insanlara rehber olması için indirilmiştir. Kur'an'ın rehberliğinden faydalanabilmek için onu doğru anlamak gerekir. Kur'an'ın bazı âyet ve kelimeleri, hüküm ve ilkeleri açık seçik iken, bazı âyet ve kelimeleri müphem, çok ve zıt anlamlı, hakikat ve mecaz olmaları sebebiyle açık seçik değildir. Açık seçik olmayan âyetlerden biri, Bakara 2/124 âyetindeki Hz. İbrâhîm'in "kelimelerle imtihan edilmesi" hususudur.

Yöntem: Fâtiha 2/7 âyetindeki müphem olan "Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerin", Nisâ 4/69 âyetinde açıklanması, En'am 6/82 âyetindeki "zulüm" kelimesinin Hz. Peygamber tarafında Lokman 31/13 âyetindeki şirk olarak beyan edilmesi gibi "Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği kelimelerin" ne olduğu konusunda Kur'an'da ve hadislerde bir beyan yer almamıştır. Sadece tefsir kitaplarında geçen ve birbirinden farklı Abdullah b. Abbas'tan yapılan altı rivayet ile on tâbî müfessirinden gelen değişik yorumlar vardır.

Bulgular: İkrime b. Abdullah el-Berberî hocası Abdullah b. Abbas'tan iki rivayet yapmıştır: Rivayetlerden birinde 30, diğerinde 40 dinî görev bildirilmektedir. Bu rivayete göre Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği görevlerin 10'u Ahzâb Sûresi'nde, 10'u Tevbe Sûresi'nde, 10'u Mü'minûn ve Meâric Sûresi'ndedir. Mükerrerler çıktığında bu sûrelerdeki nitelikler şunlardır: (1) İman ve İslam (2) itaat (3) ibadet (4) namaz (5) zekât (6) oruç (7) hamd (8) siddik (9) sabır (10) huşu (11) zikir (12) ırz ve namusu korumak (13) emanete riayet (14) söze sadakat (15) boş, anlamsız ve haram sözlerden uzak durmak (16) marufu emir (17) münkeri nehiy (18) Allah'ın sınırlarını korumak (19) tanıklığı yerine getirmek (20) tövbe (21) Allah korkusu (22) ilâhî azaptan korku. Abdullah b. Abbas'a nispet edilen diğer bir rivayette zikredilen görevler, beden temizliği ile ilgilidir. Bu rivayetteki nitelikler şunlardır: (1) Bıyıkları kısaltmak. (2) Dişleri fırçalamak. (3) Koltuk altlarının kıllarını gidermek. (4) Tırnakları kesmek. (5) Parmakların arasını yıkayıp temizlemek (6) Sünnet olmak. (7) Etek tıraşı olmak. (8) Dışkılama sonrası o mahalli yıkamak. (9) İdrar sonrası üreme organını yıkamak. (10) Ağzın için temizlemek. (11) Burnun için temizlemek. (12) Saçları ortadan ikiye bölmek. (13) Cuma günü boy abdesti almak. Abdullah b. Abbas'a nispet edilen diğer bir rivayete göre âyette geçen "kelimelerle" maksat şu görevlerdir: (1) Kâbe'yi tavaf. (2) Safa ve Merve arasında sa'y. (3) Cemrelere taş atma. (4) Ziyaret tavafı görevleri olduğu bildirilmiştir.

Sonuç: Makalemizde Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği şeylerin ne olduğu tefsir kitaplarında yer alan rivayetler dikkate alınarak Kur'an ve Sünnet bütünlüğü içerisinde belirlenmeye çalışılmıştır. Yüce Allah'ın En'am 6/161 âyetinde "Ey Peygamberim! De ki: Şüphesiz Rabbim beni dosdoğru yola, dosdoğru bir din olan İslam'a, Allah'ı bir bilen ve hakka yönelen İbrâhîm'in dinine ilettiler." buyruğundan hareketle ve Hz. İbrâhîm ile Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dinin İslam olması hasebiyle "Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği

Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, ismailkaragoz1954@gmail.com
Professor, Duzce University, ismailkaragoz1954@gmail.com TÜRKİYE

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Karagöz, İsmail. "Bakara Sûresi'nin 124. Âyeti Bağlamında Hz. İbrâhîm'in İmtihanı". *Mutalaa* 5/2 (Aralık 2025), 33-53.

ORC ID: orcid.org/0000-0003-3105-3554
ROR ID: ror.org/04175wc52
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.18110267

Geliş tarihi: 09.08.2025
Kabul tarihi: 05.10.2025

kelimelerin, hak din İslam'ın emir ve yasakları, ilke ve hükümleri olabileceği üzerinde durulmuş ve bunun delilleri zikredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, Kur'ân, İbrâhîm, İbtîlâ, Kelimât, İtmâm*

The Test of Prophet Abraham in the Context of Verse 124 of Surah Al-Baqarah

Abstract

Subject and Purpose: The Quran, the word of Allah, was sent down to be a guide for all mankind. In order to benefit from the guidance of the Quran, it is necessary to understand it correctly. While some verses and words, decrees and principles of the Quran are clear, some verses and words are not clear because they are ambiguous, have multiple and antonyms, literal and metaphorical. One of the verses that is not clear is the issue of Hz. Ibrahim being "tested with words" in the verse of Al-Baqarah 2/124.

Method: The explanation of "those whom Allah has blessed", which is ambiguous in the verse of Al-Fatiha 2/7, in the verse of An-Nisa 4/69, the word "injustice" in the verse of An'am 6/82 regarding Hz. There is no statement in the Quran or hadiths about what the "words with which Hz. Ibrahim was tested" were, such as the Prophet declaring them as polytheism in the verse Luqman 31/13. There are six narrations from Abdullah ibn Abbas and different interpretations from ten tabi'i commentators that are only mentioned in the books of interpretation.

Results: Ikrima ibn Abdullah al-Berberi narrated two narrations from his teacher Abdullah ibn Abbas: In one of the narrations, 30 religious duties are mentioned, and in the other, 40. According to this narration, 10 of the duties with which Hz. Ibrahim was tested are in Surah Al-Ahzab, 10 in Surah At-Tawbah, 10 in Surah Al-Mu'minun and Surah Al-Ma'arij. The qualities in these Surahs are as follows: (1) Faith and Islam (2) obedience (3) worship (4) prayer (5) alms (6) fasting (7) praise (8) truthfulness (9) patience (10) reverence (11) remembrance (12) protection of honor and chastity (13) keeping one's trust (14) fidelity to one's word (15) keeping away from empty, meaningless and forbidden words (16) commanding good (17) forbidding evil (18) keeping the limits of Allah (19) bearing witness (20) repentance (21) fear of Allah (22) fear of divine punishment. In another narration attributed to Abdullah ibn Abbas, the duties mentioned are related to body cleanliness. The qualifications in this narration are as follows: (1) Trimming the moustache. (2) Brushing the teeth. (3) Trimming the hair under the armpits. (4) Cutting the nails. (5) Washing and cleaning between the fingers. (6) Being circumcised. (7) Shaving the skirt. (8) Washing that area after defecation. (9) Washing the genitals after urinating. (10) Cleaning the inside of the mouth. (11) Cleaning the inside of the nose. (12) Parting the hair in half. (13) Performing a full ablution on Friday. According to another narration attributed to Abdullah ibn Abbas, the "words" in the verse are intended to mean the following duties: (1) Tawaf of the Kaaba. (2) Sa'y between Safa and Marwa. (3) Throwing stones at the jamras. (4) It has been reported that there are duties of circumambulation.

Conclusions: In our article, we have tried to determine what the Prophet Abraham was tested with within the integrity of the Quran and the Sunnah by taking into account the narrations in the books of interpretation. Based on the command of Allah Almighty in the verse of Surah Al-An'am 6/161, "O Prophet! Say: My Lord has guided me to the straight path, to the religion of Abraham, who knows Allah as one, who turns to the truth," and since the religion conveyed by Prophet Abraham and Prophet Muhammad was Islam, we have emphasized that the "words with which Prophet Abraham was tested" could be the commands, prohibitions, principles and decrees of the true religion of Islam, and the evidence for this has been mentioned.

Keywords: *Tafsir, Quran, Ibrahim, Ibtıla, Kalimat, Itmam.*

Giriş

“İbrâhîm” ismi Süryanice bir kelimedir. Aslı “*eb rahîm*” olup “*çok merhametli baba*” anlamına gelir.¹ Babası Âzer'dir.² Hz. İbrâhîm, Güneydoğu Anadolu'da Keldanilerin Ur şehrinde doğmuştur.³ Babası Âzer, kavmi gibi putperest idi.⁴ Kâhin ve münecimlerin bölgede doğacak bir çocuğun halkın dinini değiştireceğini, saltanatına son vereceğini söylemeleri veya kendisinin bu mahiyette bir rüya görmesi üzerine kral Nemrud, hamile kadınları bir yere toplamış ve doğacak bütün erkek çocuklarının öldürülmesini, ayrıca erkeklerin eşlerinden uzaklaştırılmasını emretmiştir. Bunun üzerine Âzer, hamile kalan hanımını bir mağaraya saklamış, İbrâhîm bu mağarada doğmuştur. İbrâhîm, mağarada on beş ay kalmış, ancak bir ayda dışarıdaki bir yıl kadar gelişme göstererek on beş yaşındaki bir çocuğun vücut ve zekâ seviyesine erişmiştir.⁵ Bir akşam vakti mağaradan çıkarılan İbrâhîm, babasına gördüğü şeylerin ne olduğunu ve bunların bir yaratıcısının bulunup bulunmadığını sormuş, onların bir rabbi olması gerektiğini düşünmüş; yıldızları, Ay'ı ve Güneş'i görünce her biri için, “*Rabbim budur*” demiş, fakat gördükleri kısa süre sonra sönüp gidince, “*Ben böyle sönüp batanları sevmem*” diyerek bunların hiçbirinin ilah olamayacağını ifade etmiş, bir tek olan Allah'a iman etmiştir. Yüce Allah, Hz. İbrâhîm'e, “*Müslüman ol*” dediğinde, “*Âlemlerin Rabbi'ne teslim oldum*”⁶ diyerek bu davete icabet etmiştir. Hz. İbrâhîm, peygamberlik öncesinde de putlara tapmamıştır.⁷

Hz. İbrâhîm, peygamber olarak seçildiğinde önce babasına hak dini tebliğ etmiş, ancak babası onu kovmakla tehdit etmiştir.⁸ İbrâhîm (a.s.), kavmini dine davet etmiş, fakat olumlu sonuç alamamıştır.⁹ Babası için Allah'tan af dilemiş, fakat bu isteği kabul edilmemiştir.¹⁰

Hz. İbrâhîm, babasının ve kavminin taptığı putlara karşı mücadele etmiş ve bir tek ilah inancını savunmuş, gök cisimlerine ve bunların sembolleri olan putlara tapmanın anlamsız olduğunu, hiçbir kimseye fayda veya zarar vermesinin mümkün olmadığını, bu cisimlere tapmaktan vazgeçmeleri gerektiğini söylemiştir. Hz. İbrâhîm, putların ne kadar âciz ve işe yaramaz olduğunu kavmine göstermek istemiş, bu amaçla bir bayram günü halk şenlik için şehir dışına çıkınca¹¹ put evine girerek en büyük put dışındaki bütün putları kırmıştır. Kavmi döndüğünde durumu görüp İbrâhîm'i sorguya çekmiş, İbrâhîm, “*Belki de şu büyükleri yapmıştır, ona sorun*” demiştir.¹² Nemrut, Hz. İbrâhîm'i ateşe atmak

¹ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, ts), 1/185.

² el-En'âm 6/74.

³ Hayrettin Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Mealli Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 2007), 1/205.

⁴ el-En'âm 6/74.

⁵ Ömer Faruk Harman, “İbrâhîm”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/266-272.

⁶ el-Bakara 2/131.

⁷ el-Enbiyâ 21/51.

⁸ el-Meryem 19/42-46.

⁹ bk. el-En'âm 6/80-81; el-Enbiyâ 21/51-73; eş-Şu'arâ 26/70-89; el-Ankebût, 29/16-27; es-Sâffât 37/83-98; ez-Zuhruf 43/26-28.

¹⁰ Meryem 19/41-50; et-Tevbe 9/114.

¹¹ es-Sâffât 37/88-90.

¹² el-Enbiyâ 21/57-67; es-Sâffât 37/88-96.

suretiyle cezalandırmaya kalkışmıştır.¹³ Ancak Allah'ın, "Ey ateş, İbrâhîm'e karşı serinlik ve esenlik ol!" emri üzerine ateş, Hz. İbrâhîm'i yakmamıştır.¹⁴

Hz. İbrâhîm, eşi Sâre, yeğeni Lût ve diğer adamlarıyla birlikte Nemrut'un ülkesini terk ederek önce Harran'da, ardından Ürdün'de bir süre kalmış, oradan Mısır'a, daha sonra Filistin diyarına gitmiştir.¹⁵

Hz. İbrâhîm, kavminden ayrılıp hicret ettikten sonra¹⁶ yaşı bir hayli ilerlemiş olduğu ve hiç çocuğu bulunmadığı için Allah'tan salih bir evlât istemiş, kendisine akıllı bir çocuk müjdelenmiştir.¹⁷ Hz. İbrâhîm'e Allah'ın elçileri misafir olarak gelmişler, Hz. İbrâhîm onlara kızartılmış buzağı ikram etmiş, fakat misafirler yememişlerdir. Melekler, durumdan kaygılanan Hz. İbrâhîm'e endişe etmemesini, Lût kavmi için geldiklerini söylemişler, ayrıca ona bir oğlu olacağı müjdesini vermişlerdir. O esnada ayakta olan hanımı bu müjdeyi duyunca gülererek bu iki yaşlı insandan çocuk doğmasının şaşılacak bir şey olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine melekler, Allah'ın emrine şaşmamaları gerektiğini hatırlatmışlardır.¹⁸

Hz. İbrâhîm'e Hacer'le evelenmesine izin veren Sâre, İsmail'in doğması üzerine kıskançlığa kapılıp onlarla bir arada yaşamak istememiştir. Yüce Allah, Hz. İbrâhîm'den, Hacerle İsmail'i Mekke'nin bulunduğu yere götürmesini istemiştir.¹⁹ Hz. İbrâhîm, Allah'ın bu emrin yerine getirmek için eşi Hacer'i ve çok küçük olan ilk oğlu İsmail'i Mekke'ye götürüp bırakmıştır.²⁰ Hz. İbrâhîm, üç defa Filistin'den Mekke'ye Hacer'i ve oğlunu ziyarete gitmiştir. Ziyaret için Mekke'ye ikinci defa gittiğinde Hacer'in vefat ettiğini öğrenmiş, İsmail'i de görememiştir. Kâbe'nin temellerinin yükseltilmesi emrini aldığı anda üçüncü defa Mekke'ye giden İbrâhîm (a.s.), oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi bina etmiş ve hacci ilan etmekle görevlendirilmiştir.²¹

İbrâhîm (a.s.), Hz. Nuh'un milletindedir.²² Müminlerin babası²³ ve Allah'ın dostudur.²⁴ Kendisine göklerin ve yerin melekûtu gösterilmiş,²⁵ peygamberlikle görevlendirilmiş ve kendisine sayfalar/kitap verilmiştir.²⁶ İbrâhîm (a.s.), soyundan önderler yapması için Allah'a dua etmiş, fakat ilahî ahdin zalimleri kapsamadığı bildirilmiştir.²⁷

Hz. İbrâhîm, Mekke'nin emin bir şehir olması için dua etmiş,²⁸ bölgeyi "harem" ilan ederek orada kan dökülmesini ve dışarıda caiz olan diğer bazı işlerin yapılmasını yasaklamıştır.

¹³ el-Enbiyâ 21/68; el-Ankebût 29/24.

¹⁴ el-Enbiyâ 21/68-70.

¹⁵ Harman, "İbrâhîm", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21/266 bk. Meryem 19/49; el-Enbiyâ 21/71; el-Ankebût 29/26; es-Sâffât 37/97-100.

¹⁶ el-Enbiyâ 21/71; el-Ankebût 29/26.

¹⁷ es-Sâffât 37/99-101.

¹⁸ Hûd 11/69-76; el-Hicr 15/51-60; el-Ankebût 29/31-32.

¹⁹ İbrâhîm, 14/37.

²⁰ Sâffât 37/100-102.

²¹ el-Bakara 2/127.

²² es-Sâffât 37/83.

²³ el-Hac 22/78.

²⁴ en-Nisâ 4/125.

²⁵ el-En'âm 6/75.

²⁶ en-Nisâ 4/54; el-Hadid 57/26; el-A'lâ 87/19.

²⁷ el-Bakara 2/124.

²⁸ el-Bakara 2/126; İbrâhîm 14/35.

Kendi zürriyetinden Allah'a itaat eden bir ümmet çıkarmasını, onlara peygamber göndermesini niyaz etmiştir.²⁹

Hz. İbrâhîm'in soyundan gelen Peygamberimiz (s.a.s), "Ben babam İbrâhîm'in duası, kardeşim İsa'nın müjdesi ve annemin rüyasıyım" demiştir.³⁰ Hz. İbrâhîm, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakup ve torunları, Yahudi veya Hıristiyan değil, Müslüman idiler.³¹ Peygamberler içinde Hz. İbrâhîm'in öğretilerine kalıcı bir değer yüklenmiş, bu sebeple Hz. Muhammed'e (s.a.s), "Doğru yola yönelerek İbrâhîm'in dinine uy" diye emredilmiştir.³²

Hz. İbrâhîm, salih,³³ Hakk'a yönelen ve Allah'a itaat eden bir önder,³⁴ çok duyarlı, musibetlere ve sıkıntılara karşı çok sabırlı, yumuşak huylu ve varlığını Allah'a adanmış ulu bir peygamberdi.³⁵ Peygamberimizin 31. kuşaktan atasıydı.³⁶

Bakara Süresi'nin 124. âyetinde yüce Allah'ın "kelimelerle" imtihan ettiği ve Hz. İbrâhîm'in de bu kelimeleri eksiksiz yerine getirdiği bildirilmektedir.

إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ وَإِذْ ابْتَلَى

"Ey Peygamberim! Hani Rabbi İbrâhîm'i birtakım sözlerle, emir ve yasaklarla imtihan etmişti de o, bunları eksiksiz yerine getirmişti. Allah, 'Ey İbrahim! Şüphesiz ben seni insanlara önder yapacağım' dedi. İbrâhîm, 'Ya Rabbi! Neslimden de önder yap' dedi. Allah, 'Ey İbrahim! Benim ahdim, sözüm zalimleri kapsamaz' buyurdu."³⁷

Âyette Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği "kelimelerin" ne olduğu beyan edilmemiştir. Bu itibarla sahabe döneminden itibaren müfessirler, Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği ve hakkıyla yerine getirdiği "kelimeler" konusunda ittifak edememişlerdir. Bu konuda Abdullah b. Abbas'tan birbirinden farklı rivayetler yapılmış, müfessirler değişik görüşler dile getirmişlerdir. Makalemizde Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği "kelimelerin" ne olduğu ve bu konuda müfessirlerin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Hz. İbrâhîm'in imtihanı konusunda hazırlanan tek makale Abdullah b. Abbas'ın "kelimelerle" ilgili rivayetlerin değerlendirilmesiyle sınırlandırılmıştır.³⁸ Biz çalışmamızda bugüne kadar yapılan yorumları da dikkate alarak Kur'an bütünlüğü içerisinde konuyu ele alıp Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği şeylerin ne olduğunu belirlemeye çalıştık.

1. Kavramsal Çerçeve

"Denemek"³⁹ anlamındaki b-l-v kötünden gelen اِبْتَلَى fiili "imtihan etti"⁴⁰ anlamındadır. "İbtîlâ" kelimesi, iki farklı anlamı içerir: Biri bir şeyin gizli olan özelliğini, içyüzünü tanımayı istemek. Diğeri bir şeyin iyi ve kötü yanlarını, eksik veya üstün taraflarını ortaya

²⁹ el-Bakara 2/126-129; İbrâhîm 14/35, 40.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 4/127, 128; 5/262.

³¹ el-Bakara 2/135, 140.

³² Âl-i İmran 3/95; en-Nahl 16/123.

³³ el-Bakara 2/130; en-Nahl 16/122.

³⁴ en-Nahl 16/120-122.

³⁵ et-Tevbe, 9/114; Hûd 11/75.

³⁶ Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf, *Bahru'l-muhît fî't-tefsîr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1420), 1/599.

³⁷ Meâl: İsmail Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri, Açıklamalı ve Kırık Meali* (Ankara: Kar yayınları, 2020)

³⁸ Mehmet Yolcu, "Hz. İbrahim'in "Kelimeler" ile Sınanması ve Abdullah b. Abbas'ın Yorumu" *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 6 (Kasım 2011), 53-74.

³⁹ Ebû'l-Hüseyn Ahmed ibn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârun (Beirut: İttihâdü'l-Kitâbi'l-Arab, 2002), 1/292.

⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 2/96.

çıkarmak. Birinci anlam, yüce Allah hakkında tasavvur etmek mümkün değildir. Çünkü tecrübeyle bilmeye ihtiyacı olmayan yüce Allah, kullarının ne yapıp ne yapmayacaklarını,⁴¹ ezelden ebede varlık âleminde olup biten her şeyi⁴² tafsilatıyla önceden bilir.⁴³ Yerde ve göklerde hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.⁴⁴ Allah'a isnat edilen imtihan, "tecrübeyle bilmek" anlamında değil, "imtihan muamelesi" manasına bir istiareddir.⁴⁵ Allah'ın kullarını imtihanı, onların hallerini öğrenmek için değil,⁴⁶ ortaya çıkarmak ve diğer kullarına bildirmek,⁴⁷ insanlara meşakkatli görevleri teklif etmek ve bu görevleri yerine getirenlere sevap vermek⁴⁸ içindir. Çünkü bir şeyi vukuundan evvel bilemedikleri için imtihanla bilmek, Allah'a değil, insanlara mahsustur. İmtihan, imtihan olunan hakkında hayır veya şer bir mihneti, bir zahmeti gerektirir. İmtihan, genellikle zahmetli ve meşakkatli şeyler hakkında kullanılır.

Kur'an'da yüce Allah'ın kullarını birçok konuda imtihan ettiği bildirilmektedir. Yüce Allah, hayır ve şer,⁴⁹ iyilik ve kütlük, nimet ve musibet,⁵⁰ mal ve can,⁵¹ varlık ve yokluk, zenginlik ve fakirlik,⁵² zafer ve hezimet,⁵³ ahde vefa ve yemine sadakat,⁵⁴ korku ve açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltmek⁵⁵ ile imtihan eder. Yüce Allah, insanların hangilerinin daha iyi iş yapacaklarını denemek için ölümü ve hayatı yaratmış,⁵⁶ yerküredeki bütün varlıkları, insanların hangilerinin daha güzel iş yapacaklarını denemek için var etmiştir.⁵⁷ Nimetleri insanlara şükür mü edecek veya nankörlük mü edecek diye verir.⁵⁸

Zemahşeri'ye (öl.538/1144) göre Allah'ın kullarını imtihan etmesi, Allah'ın istediği ile kulun arzu ettiği şeyden birini seçip yapmasına imkân vermesidir.⁵⁹ Hz. İbrâhîm'in imtihanı da böyle bir imtihan olarak anlaşılabilir. Nitekim Kur'an'da Allah'ın Hz. İbrâhîm'in oğlunu "kurban etme emri" imtihan olarak ifade edilmektedir.⁶⁰

⁴¹ en-Nahl 16/91.

⁴² el-Bakara 2/231.

⁴³ Ebû Hafs Sirâcüddîn Omer b. Ali b. Âdil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fî İlmi'l-Kitâb* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-Arabiyye, 1998), 2/447.

⁴⁴ İbrâhîm 14/38.

⁴⁵ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 2/1251.

⁴⁶ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd el-Bağavî, *Me'âlimü't-tenzil fî tefsîri'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru't-Türâsiyyi'l-Arabiyyi, 1420), 1/161.

⁴⁷ "Ey insanlar! Yemin ederim kesinlikle sizi imtihan edeceğiz ta ki içinizden mücahitleri, Allah yolunda çalışanları ve zorluklara karşı sabredenleri ortaya çıkaralım ve mükâfatını verelim ve haberlerinizi, iyi veya kötü yaptığınızı deneyip ortaya çıkaralım." Muhammed 47/31.

⁴⁸ Ebû'l-kâsım Mahmûd b. Ebî'l-Hasan en-Nisâbü'rî, *Bâhiru'l-burhâh fî me'ânî müşkilâti'l-Kur'an* (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, 1998),

⁴⁹ el-Enbiyâ 21/35; el-Enfâl 8/17.

⁵⁰ el-A'râf 7/168; İbrâhîm 14/6; el-A'râf 7/141; el-Bakara 2/49.

⁵¹ Âl-i İmrân 3/186.

⁵² el-En'âm 6/165; el-Fecr 89/15-16.

⁵³ Âl-i İmrân 3/152, 154; el-Ahzâb 33/11.

⁵⁴ en-Nahl 16/92.

⁵⁵ el-Bakara 2/155.

⁵⁶ el-Mülk 67/2.

⁵⁷ el-Kehf 18/7; Hûd 11/7.

⁵⁸ en-Neml 27/40.

⁵⁹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidü't-tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1407), 1/183.

⁶⁰ "Şüphesiz bu, oğlunu kurban etme emri, kesinlikle apaçık bir imtihandır."⁶⁰ es-Sâffât 37/6.

Konuşmak⁶¹ anlamındaki k-l-m kökünden gelen كلمة “anlamli söz”, çoğulu olan كَلِمَاتٍ “sözler” demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de “Allah’ın sözü” anlamında Tevrat’a,⁶² Kur’ân’a⁶³ ve “Allah’ın va’dine”⁶⁴ كَلِمَةُ اللَّهِ, Hz. İsâ’ya كَلِمَةً مِنَ اللَّهِ “Allah’ın sözü”,⁶⁵ Kur’ân’a كَلِمَتُ رَبِّكَ “Rabbinin sözü”,⁶⁶ “Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur” anlamındaki kelime-i tevhide كَلِمَةُ اللَّهِ “Allah’ın sözü”⁶⁷ ve كَلِمَةُ النَّقْوَى “takva sözü”⁶⁸ ve Allah’ın ezelde verdiği kararlara⁶⁹ كلمة “söz” denilmiştir.

Bir görevi tamamlamak⁷⁰ anlamındaki t-m-m kökünden gelen اَتَمَّ fiili âyette “Tam olarak hakkıyla yerine getirdi” demektir.⁷¹

2. Hz. İbrâhîm’in İmtihan Edildiği Şeyler

Âyette yüce Allah’ın Hz. İbrâhîm’i “kelimelerle” imtihan ettiği, Hz. İbrâhîm’in de imtihan edildiği görevleri yaptığı bildirilmiş, ancak bu imtihanın ne olduğu açıklanmamıştır. Bu itibarla âyetteki “kelimelerin” ne olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu konudaki görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

2.1. İslâmî Görevler

İkrime b. Abdullah el-Berberî (öl. 105/723) bu konuda hocası Abdullah b. Abbas’tan (öl. 68/687) iki rivayet yapmıştır:⁷² Rivayetlerden birinde 30, diğesinde 40 dinî görev bildirilmektedir. Birinci rivayet şöyledir: Bu din ile imtihan edilen hiçbir kimse İbrâhîm hariç onu hakkıyla yerine getirmemiştir. Yüce Allah, İbrâhîm’i kelimelerle imtihan etti, o bunların hepsini yerine getirdi. Allah da ona beraat verdi ve onu “Allah’ın emirlerini eksiksiz yerine getiren İbrâhîm”⁷³ olarak niteledi. İbrâhîm’in yerine getirdiği bu görevlerin 10’u Ahzâb Sûresi’nde, 10’u Tevbe Sûresi’nde, 10’u Mü’minûn ve Meâric Sûresi’ndedir. Şüphesiz İslam, 30 görevden ibarettir.⁷⁴

İkrime’nin Abdullah b. Abbas’tan yaptığı ikinci rivâyetin, birinci rivâyetten farkı, Mü’minûn ve Meâric Sûreleri’ndeki niteliklerin ayrı ayrı sayılmış ve görevlerin 40’a ulaşmış olması ve “Şüphesiz İslam 30 görevden ibarettir.” cümlesinin bulunmamasıdır.⁷⁵

Abdullah b. Abbas’tan yapılan rivayetlerin sadece İِبْرَاهِيمُ إِلَّا إِبْرَاهِيمُ “Bu din ile imtihan edilen hiçbir kimse İbrâhîm hariç onu hakkıyla yerine getirmemiştir” cümlesi,

⁶¹ İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-lüga*. 5/131.

⁶² el-Bakara 2/75.

⁶³ et-Tevba 9/6.

⁶⁴ el-Fetih 48/15.

⁶⁵ Âl-i İmrân 3/39, 45.

⁶⁶ el-En’âm 6/115; el-A’râf 7/158.

⁶⁷ et-Tevbe 9/40.

⁶⁸ el-Fetih 48/26.

⁶⁹ Yunus 10/19, 33, 96; Hüd 11/110, 119; Tâhâ 20/129; el-Fussilet 41/45; eş-Şûrâ 42/21

⁷⁰ İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-lüga*. 5/339.

⁷¹ Ebû’l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Bahru’l-’ulûm* (b.y.: y.y., ts.), 1/91.

⁷² Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kurân* (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 2/8; Nu’mânî, *el-Lübâb*, 2/449.

⁷³ en-Necm 53/37.

⁷⁴ عَنْ عَرْمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: فِي قَوْلِهِ: وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ بَيَّنَّ أَحَدٌ بِهَذَا الدِّينِ فَأَقَامَهُ إِلَّا إِبْرَاهِيمَ ابْتِلَاءَ اللَّهِ بِكَلِمَاتٍ، فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ: فَكَتَبَ اللَّهُ لَهُ الْبِرَاءَةَ فَقَالَ: وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَقَّى قَالَ: عَشْرٌ مِنْهَا فِي "الْأَحْزَابِ وَعَشْرٌ مِنْهَا فِي "الْبِرَاءَةِ" وَعَشْرٌ مِنْهَا فِي "الْمُؤْمِنُونَ" وَ"سَأَلَ سَائِلًا"، وَقَالَ: إِنَّ هَذَا الْإِسْلَامَ ثَلَاثُونَ سَهْمًا فِي "تَابِرِي، CÂMI’U’L-BEYÂN, 2/8; bkMâverdi, *en-Nüketü ve’l-uyûn*, 1/183.

⁷⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/8.

hadis ve tefsir âlimi İbn Ebî Şeybe'nin (öl. 235/849) *el-Musannef fî'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr* adlı eserinde geçmektedir.⁷⁶

Tevbe Sûresi'nin 112. âyetinde zikredilen nitelikler şunlardır: (1) Şirk ve inkârdan tövbe edenler yani müminler.⁷⁷ (2) Dinî Allah'a özgü kılarak ihlâsla ibadet edenler.⁷⁸ (3) Nimetlerine zikrederek Allah'ı övenler.⁷⁹ (4) Oruç tutanlar.⁸⁰ (5) Rükû ve secde edenler yani namaz kılanlar. (6) iman, ibadet ve itaati emredenler. (7) Şirk, inkâr, isyan ve günahı nehyedenler. (8) Allah'ın sınırlarını yani emir ve yasaklarını, ilke ve hükümlerini koruyanlar. Bu âyette "iman, ibadet, hamd, oruç, namaz, marufu emir, münkeri men ve Allah'ın sınırlarını koruma" şeklinde 8 görev olur. Rükû ve secdeyi ayrı ayrı sayarsak 9 görev olmaktadır. التَّائِبُونَ "Tövbe edenler" ile maksat, Kurtubî'nin (öl. 671/1273) dediği gibi⁸¹ "günahlardan tövbe edenler" anlamında ise bu takdirde birinci madde "günahlarına tövbe edenler" olur. Âyet, بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ "müminleri müjdele" cümlesi ile son bulmaktadır. Dolayısıyla 10'uncu görev "iman" olur.

Âyetteki nitelikleri iki maddede toplamak mümkündür: İman ve ibadet. Çünkü Allah'ı övmek, oruç, namaz, marufu emretmek, münkeri menetmek ve Allah'ın sınırlarını korumak "ibadet" kavramına dâhildir. Aslında "ibadet" ve "Allah'ın sınırlarını koruma" niteliği dinin bütün emir ve yasaklarını içerir.

Ahzâb Sûresi'nin 35. âyetinde zikredilen nitelikler şunlardır: (1) Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar. (2) Mümin erkekler ve mümin kadınlar. (3) Allah'a ve peygamberine itaat eden erkekler ve Allah'a ve peygamberine itaat eden kadınlar. (4) İman, söz, eylem ve davranışlarında doğru ve dürüst olan erkekler ve doğru ve dürüst olan kadınlar. (5) Musibetlere ve ibadetlerin meşakkatlerine sabreden erkekler ve sabreden kadınlar. (6) Gönülden Allah'a saygılı olan erkekler ve saygılı olan kadınlar. (7) Zekât ve sadaka veren erkekler ve zekât ve sadaka veren kadınlar. (8) Oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar. (9) İzzatlarını ve namuslarını koruyan erkekler ve izzatlarını ve namuslarını koruyan kadınlar. (10) Allah'ı çok zikreden erkekler ve Allah'ı çok zikreden çok zikreden kadınlar.

Allah'ın varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed'in (s.a.s) bütün insanların peygamberi, Kur'an'ın Allah sözü ve İslam'ın hak din olduğunu kabul eden kimse mümin ve Müslümandır. Âyette önce "Müslüman" niteliği zikredilmiştir. Çünkü İslam, iman ve salih amelleri içine alır. Sonra "mümin" niteliği zikredilmiştir. Çünkü iman olmadan hiçbir salih amel makbul olmaz. İmansız kimsenin salih amelleri boşa gider.⁸² "Âyetlere iman eden kimse", Kur'an'da Müslüman olarak nitelenmektedir.⁸³ "İtaat" ile maksat, Allah ve Peygamberine itaattir. Allah ve peygamberine itaat; âyet ve sahih hadislerde geçen emir ve yasaklara, helâl ve haramlara, ilke ve hükümlere riayet etmektir. Âyette İslam ve imandan sonra Allah ve peygamberine itaat olan 7 görev zikredilmiştir: (1) Doğruluk. (2)

⁷⁶ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef fî'l-ehâdisi ve'l-âsâr* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 6/331 (No: 31829)

⁷⁷ Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1418), 3/99.

⁷⁸ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/99.

⁷⁹ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/99.

⁸⁰ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/99. Bu kelimeye Allah yolunda çıkanlar, Allah için hicret edenler, ilim tahsili için anlamları da verilmiştir. bk. Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 8/269.

⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 8/270.

⁸² el-Mâide 5/5.

⁸³ "Ey Peygamberim! Sen iman ve İslam davetini ancak, ayetlerimize iman eden kimselere duyurabilirsin. Onlar, Müslüman kimselerdir." er-Rûm 30/53.

Sabır. (3) Allah'a saygı. (4) Zekât. (5) Oruç. (6) Irz ve namusu korumak. (7) Allah'ı çok zikir. Bu 7 niteliği, örnek olarak anlamamız gerekir. Çünkü İslam'ın emir ve yasakları ve müminlerin nitelikleri bunlardan ibaret değildir. Mesela âyette İslam'ın beş temel esasından olan "namaz" ve "hac" zikredilmemiştir.

Mü'minûn Sûresi'nin 1-9. âyetlerde zikredilen nitelikler şunlardır: (1) Müminler. (2) Namazlarında huşu içinde olan kimseler. (3) Faydasız işlerden, boş sözlerden ve haramlardan yüz çeviren kimseler. (4) Zekât verecek hâle gelmek için çalışan ve zekâtı veren kimseler. (5) Irz ve namuslarını koruyan ve zina etmeyen kimseler. (6) Emanetlerine riayet eden kimseler. (7) Verdikleri sözlere ve yaptıkları sözleşmelere riayet eden kimseler. (8) namazlarını kılmaya devam eden kimseler. Bu âyette 10 değil, 8 nitelik vardır. 2-8. maddelerde zikredilenler, müminlerin yapmaları gereken görevlerdir. "Firdevs cenneti" vaat edilen müminlerin bu yedi özelliği Kehf Sûresi'nin 107 ve 108. âyetlerinde "iman ve salih amel" olarak ifade edilmiştir: "*Şüphesiz iman eden ve salih ameller işleyen kimseler var ya onlar için, konak olarak içlerinde ebedî kalacakları Firdevs cennetleri vardır.*"

Meâric Sûresi'nin 22-34. âyetlerde zikredilen nitelikler şunlardır: (1) Namazlarını kılan müminler. (2) Namazlarını ara vermeden kılan kimseler. (3) Mallarında isteyenler ve isteyemeyip mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimseler. (4) Âhiret gününü tasdik eden kimseler. (5) Rab'lerinin azabından korkan kimseler. (6) İffetlerini ve avret yerlerini koruyan kimseler. (6) Emanetlerine riayet eden kimseler. (7) Verdikleri söze riayete eden kimseler. (8) Şahitliklerini dosdoğru yapan kimseler. (9) Namazlarını koruyan kimseler. Sayı bu âyette de 10'u bulmamaktadır. 22-34. âyetlerde bildirilen 9 nitelikten biri "âhirete iman", biri "Allah korkusu", yedisi "salih amel"dir.

Bu âyetlerin sonunda bildirildiği gibi birçok âyette⁸⁴ iman edip salih ameller işleyenlerin cennete girecekleri beyan edilmektedir.

Yukarıdaki âyetleri birlikte değerlendirip mükerrerler birleştirildiği zaman bunların toplamda 22 nitelik olduğu anlaşılmaktadır: (1) İman ve İslam (2) itaat (3) ibadet (4) namaz (5) zekât (6) oruç (7) hamd (8) sıdk (9) sabır (10) huşu (11) zikir (12) ırz ve namusu korumak (13) emanete riayet (14) söze sadakat (15) boş, anlamsız ve haram sözlerden uzak durmak (16) marufu emir (17) münkeri nehiy (18) tanıklığı yerine getirmek. (19) Allah'ın sınırlarını korumak. (20) Allah korkusu (21) ilâhî azaptan korku. (22) tövbe.

Görüldüğü üzere bu nitelikler, Abdullah b. Abbas'tan nakledilen rivâyette bildirilen 30 rakamına ulaşmamaktadır. Ayrıca âyetlerde zikredilen nitelikler arasında İslam'ın beş temel esasından biri olan "hac" ibadeti yoktur. Hâlbuki Kur'an'da oğlu ile birlikte Kâbe'yi Hz. İbrâhîm'in yaptığı ve hac görevini ifa ettiği bildirilmektedir.⁸⁵ İbn Ebî Şeybe'nin "*Bu din ile imtihan edilen hiçbir kimse İbrâhîm hariç onu hakkıyla yerine getirmemiştir*" rivayetinde de bu nitelikler yoktur. Çünkü 22 maddede zikredilenler, peygamberler, salih ve muttaki müminler tarafından yerine getirilmesi gereken görevlerdir.

2.2. Beden Temizliği ile İlgili Görevler

⁸⁴ bk. el-Bakara 2/25, 82; en-Nisâ 4/57, 122, 124; el-A'râf 7/42; Hüd 11/23) 22-35.

⁸⁵ el-Bakara 2/125, 127, 128

İkrime b. Abdullah'ın Abdullah b. Abbas'tan yaptığı üçüncü rivâyet, ilk iki rivayetten tamamen farklıdır. Bu rivâyete göre Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği 10 görev şunlardır:⁸⁶

(1) الاستنشاق Burnun içini temizlemek. (2) قص الشارب Bıyıkları kısaltmak. (3) السواك Dişleri fırçalamak. (4) نشف الإبط Koltuk altlarının kıllarını gidermek. (5) تَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ Tırnakları kesmek. (6) غسل البراجم Parmakların arasını yıkayıp temizlemek. (7) الختان Sünnet olmak. (8) حلق العانة Etek tıraşı olmak. (9) غسل الدبر Dışkılama sonrası o mahalli yıkamak. (10) غسل إدرار sonrası üreme organını yıkamak.

Katâde b. Diâme'nin Abdullah b. Abbas'tan konu ile ilgili olarak yaptığı rivayet şöyledir:⁸⁷ Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği görevlerin beşi başta, beşi bedendedir. Baştaki görevler şunlardır: (1) Bıyıkları kısaltmak. (2) Ağzın için temizlemek. (3) burnun içini temizlemek. (4) Dişleri temizlemek. (5) Saçları ortadan ikiye bölmek. Beden yapılması gereken görevler şunlardır: Etek tıraşı olmak. (2) Sünnet olmak. (3) Koltuk altlarının kıllarını gidermek. (4) Küçük abdestten sonra o mahalli su ile yıkamak. (5) Dışkılama sonrası o mahalli su ile yıkamak.

Hz. Peygamberin bir hadisinde bu ayılanlar, yaratılışın gereği yapılması gereken görevler olarak bildirilmiştir. Hadis şöyledir: "Ağzın için temizlemek, burnun için temizlemek, dişleri fırçalamak, bıyıkları kısaltmak, tırnakları kesmek, koltuk altlarının kıllarını gidermek, etek tıraşı olmak, parmakların arasını temizlemek, idrardan sonra o mahalli temizlemek ve sünnet olmak, fitratın gereğidir."⁸⁸

Haneş b. Abdullah'ın (öl.100/718), rivayetine göre:⁸⁹ Abdullah b. Abbas, "Hani Rabbi İbrâhîm'i birtakım sözlerle imtihan etmişti de o, bunları eksiksiz yerine getirmişti" âyetiyle ilgili şöyle demiştir:⁹⁰ Bu görevlerin altısı insan bedeni, dördü hac ile ilgilidir. İnsan bedeni ile ilgili olan görevler şunlardır: (1) Etek tıraşı olmak. (2) Sünnet olmak. (3) Koltuk altlarının kıllarını gidermek. (4) Tırnakları kesmek. (5) Bıyıkları kısaltmak. (6) Cuma günü boy abdesti almak.

Saîd b. Müseyyeb (öl. 94/713) konu ile ilgili olarak şöyle demiştir: "İbrâhîm (a.s), ilk sünnet olan kişidir, saçlarında ilk beyaz gören kişidir. Beyazı görünce Yüce Allah'a, "Ya Rabbi! Bu nedir?" demiş, yüce Allah da, "vakar ey İbrâhîm!" cevabını vermiştir. Bunun üzerine İbrâhîm, "vakarı artır Rabbim" demiştir. İbrâhîm, ilk ziyafet veren kişidir, bıyıklarını ilk kısaltan kişidir, tırnaklarını ilk kesen kişidir, ilk etek tıraşı olan kişidir."⁹¹

Atâ b. Ebî Rebâh (öl. 114/732), Abdullah b. Abbas'tan şu rivayeti yapmıştır: Allah, İbrâhîm'e 'Ey dostum! Temizlen' diye vahyetti. İbrâhîm, ağzının için temizledi. Allah, İbrâhîm'e "Temizlen" diye vahyetti. İbrâhîm, burnunun için temizledi. Allah, İbrâhîm'e "Temizlen" diye vahyetti. İbrâhîm, Dişlerini temizledi. Allah, İbrâhîm'e "Temizlen" diye vahyetti. İbrâhîm, bıyıklarını kısalttı. Allah, İbrâhîm'e "Temizlen" diye vahyetti. İbrâhîm,

⁸⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/11.

⁸⁷ Mâverdi, *en-Nüketü ve'l-uyûn* 1/183.

⁸⁸ مِنَ الْفَطْرَةِ الْمُمْضِنَةُ وَالِاسْتِنْشَاقُ وَالْمِيَاكُ وَقَصُّ الشَّارِبِ وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ وَنَشْفُ الْإِبْطِ وَالِاسْتِحْدَادُ وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ وَالِانْتِضَاحُ وَالِاخْتِتَانُ
Ebû Abdilâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Tahâret" 8, (No: 294)

⁸⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/9.

⁹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/11.

⁹¹ فَكَانَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَوَّلَ مَنْ اخْتَنَّ، وَأَوَّلَ مَنْ رَأَى الشَّيْبَ، فَقَالَ: يَا رَبِّ، مَا هَذَا؟ فَقَالَ: وَقَارًا يَا إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: رَبِّ، زِدْنِي وَقَارًا، وَأَوَّلَ مَنْ أَضَافَ الطَّيِّبُ، وَأَوَّلَ مَنْ جَرَّ شَارِبَهُ، وَأَوَّلَ مَنْ قَصَّ أَظْفَارَهُ، وَأَوَّلَ مَنْ اسْتَحْدَأَ
Şu'abü'l-îmân (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 11/122 (No:8271)

saçlarını ikiye ayırdı. Allah, İbrâhîm'e "Temizlen" diye vahyetti. İbrâhîm, idrar sonrası üreme organını yıkadı. Allah, İbrâhîm'e "Temizlen" diye vahyetti. İbrâhîm, etek tıraşı oldu. Allah, İbrâhîm'e "Temizlen" diye vahyetti. İbrâhîm, koltuk altındaki tüylerini giderdi. Allah, İbrâhîm'e "Temizlen" diye vahyetti. İbrâhîm, tırnaklarını kesti. Allah, İbrâhîm'e "Temizlen" diye vahyetti. İbrâhîm, 120 yaşındaki sünnet oldu.⁹²

Bu rivayetlerdeki mükerrerler çıkartıldığı zaman temizlikle ilgili görevlerin 13 adet olduğu görülmektedir: (1) Bıyıkları kısaltmak. (2) Dişleri fırçalamak. (3) Koltuk altlarının kıllarını gidermek. (4) Tırnakları kesmek. (5) Parmakların arasını yıkayıp temizlemek. (6) Sünnet olmak. (7) Etek tıraşı olmak. (8) Dışkılama sonrası o mahalli yıkamak. (9) İdrar sonrası üreme organını yıkamak. (10) Mazmaza (ağzın içini temizlemek). (11) İstinşak (burnun içini temizlemek). (12) Saçları ortadan ikiye bölmek. (13) Cuma günü boy abdesti almak.

Fahreddîn er-Râzî (öl.606/1210) Abdullah b. Abbas'tan naklen bildirilen 10 görevin Hz. İbrâhîm'in şeriatında "farz", Hz. Muhammed'in şeriatında "sünnet" olduğunu bildirmektedir.⁹³

2.3. Dinî Konularda Halka Önderlik Yapması ve Hacla İlgili Görevler

Katâde b. Diâme (ö. 117/735) Abdullah b. Abbas'ın Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği görevlerin "hacla ilgili görevler" olduğunu rivayet etmiştir.⁹⁴ İbn Cüreyc (öl. 150/767) Mücâhid ve İkrime'nin bu görüşte birleştiklerini söylemiştir.⁹⁵

Haneş b. Abdullah'ın rivayetine göre Abdullah b. Abbas, konumuz olan âyetle ilgili şöyle demiştir.⁹⁶ Bu görevlerin altısı insan bedeni, dördü hacla ilgilidir. Hacla ilgili görevler şunlardır: (1) Kâbe'yi tavaf etmek. (2) Safa ve Merve arasında sa'y yapmak. (3) Cemrelere taş atmak. (4) Ziyaret tavafi yapmak.

Rivayette iki tavaf zikredilmiştir. İlki, ifrad hacı yapanların Mekke'ye vardıkları zaman yaptıkları "sünnet tavaf", ikincisi, her hacı adayının mutlaka yapması gereken "farz tavaf"tır. Bu iki tavafın dışında Harem Bölgesi dışından gelen hacıların Mekke'den ayrılmadan yapmaları vacip olan "veda tavafı", farz olan "umre tavafı", bunların dışında bir de "nafile tavaf" vardır. Bu rivayette farz olan "Arafat vakfesi" ile vacip olan "Müzdelif vakfesi", "niyet ve telbiye ile ihrama girme" ve "tırış olup ihramdan çıkma" görevleri zikredilmemiştir.

Rebî b. Huseym (öl. 65/685), Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh (öl. 101/719) Mücâhid b. Cebr (öl. 103/701), konumuz olan âyette geçen "kelimeler" ile maksadın şu âyetler olduğu görüşündedir:⁹⁷ Allah, "Ey İbrâhîm! Şüphesiz ben seni insanlara önder yapacağım" buyurdu. İbrâhîm, "Ya Rabbi! Neslimden de önder yap" dedi. Allah, "Ey İbrâhîm! Benim ahdim, sözüm zalimleri kapsamaz" buyurdu. "Hani biz Kâbe'yi insanlara sevap kazanmak için toplanma ve güven yeri yapmıştık. Siz de İbrâhîm'in makamından namaz kılma yeri edinin. İbrâhîm ve İsmail'e evim Kâbe'yi tavaf edenler, Kâbe civarında ikamet edip ibadet

⁹² Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît tefsîri kitâbi'l-azîz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/101-202.

⁹³ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru't-türâsî'l-Arabiyyi, 1420), 4/34. (قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: هِيَ عَشْرُ حَصَالٍ كَانَتْ فَرَضًا فِي شَرَعِهِ وَهِيَ سُنَّةٌ فِي شَرَعِنَا.)

⁹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/12; Nu'mânî, *el-Lübâb*, 2/449.

⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/12.

⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/11.

⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/10-11; Mâverîdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn* 1/183; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/410.

edenler, rükû ve secde ederek namaz kılanlar için temizlemelerini emretmiştik⁹⁸ ve “Hani İbrâhîm, İsmail ile birlikte Kâbe'nin temellerini yükseltiyor ve şöyle dua ediyorlardı: Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur, şüphesiz ancak sen her sözü ve her duayı çok iyi işitensin, her şeyi çok iyi bilensin.”⁹⁹

2.4. Allah'ın Varlığıyla İlgili Akıl Yürütmesi

Hasan el-Basrî (öl.110/728), konumuz olan âyetle ilgili şöyle demiştir: “Allah, Hz. İbrâhîm'i yıldızla denedi, buna razı oldu. Ay'la denedi, buna razı oldu. Güneş'le denedi, buna razı oldu.”¹⁰⁰ En'âm Sûresi'nin 74. âyetinde Hz. İbrâhîm'in, babası Âzer'e, “Sen putları ilah mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum” dediği bildirildikten sonra 75. âyette “İşte böyle İbrâhîm'e babası ve kavminin sapıklığını gösterdiğimiz gibi göklerin ve yerin hükümlerini da gösterdik ki, Allah'ın varlığını ve birliğini kesin olarak bilip iman edenlerden olsun” buyrulmuştur.

Hz. İbrâhîm'in kavmi Keldânîler, Güneş, Ay ve yıldızlarla sembolize eden putlara tapıyorlardı.¹⁰¹ Hz. İbrâhîm, gece karanlığı olunca bir yıldız görür ve “İşte bu, benim Rabbim” der. Yıldız batınca, “Ben böyle batanları sevmem” der. Ay'ı doğarken görünce, “İşte bu, benim Rabbim!” der. Ay batınca “Andolsun Rabbim bana doğru yolu göstermezse ben kesinlikle doğru yoldan sapanlardan olurum” der. Güneş'i doğarken görünce, “İşte bu, benim Rabbimdir! Bu daha büyük” der. Güneş batınca, “Ey kavim! Şüphesiz ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.” “Şüphesiz ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, sizin taptığınız yıldız, Ay ve Güneş dâhil gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim” der.¹⁰²

Hz. İbrâhîm, bu şekilde doğup batmalarından hareketle yok olan bir varlığın ilah olamayacağını kavmine anlatmak istemiştir. Bu âyetlerde bildirilen hususlarla Hz. İbrâhîm'in nasıl sınanıldığı açık değildir.

2.5. Ateşe Atılması, Yurdundan Hicret Etmesi ve Oğlunu Kurban Etme Emri

Hasan el-Basrî, konumuz olan âyetteki Hz. İbrâhîm'in imtihanının, ateşe atılmak, yurdundan hicret etmek ve oğlunu kurban etmekle emredilmesi olduğunu söylemiştir.¹⁰³ Ateşe tapan,¹⁰⁴ Hz. İbrâhîm ile Allah konusunda tartışan¹⁰⁵ müşrik kral Nemrud, putları kırdığı¹⁰⁶ gerekçesiyle Hz. İbrâhîm'i yakmak için hazırladığı ateşe atar. Yüce Allah, “Ey ateş! İbrâhîm'e karşı serin ve selamet ol” buyurur ve ateş İbrâhîm'i yakmaz. Hz. İbrâhîm, Hz. Lût ile birlikte Filistin'e hicret eder.¹⁰⁷ Hz. İbrâhîm, “Ey Rabbim! Bana salihlerden bir oğul bahşet” diye dua eder. Allah da ona halim selim bir oğul lütfeder.¹⁰⁸ Hz. İbrâhîm, Allah'ın emri ile eşi ve oğlunu Kâbe'nin yanında tarıma elverişli olmayan, su bulanmayan

⁹⁸ el-Bakara 2/125.

⁹⁹ el-Bakara 2/127.

¹⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/10-14; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed ibn Ebi Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-azîm* (Suud: Mektebetü Nezzâr, 1419), 1/121; Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn* 1/184; Nu'mânî, *el-Lübâb*, 2/449.

¹⁰¹ İsmail Karagöz, *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 3/522.

¹⁰² el-En'âm 6/76-79.

¹⁰³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/14.

¹⁰⁴ Cengiz Batuk, “Nemrud”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/554.

¹⁰⁵ el-Bakara 2/258.

¹⁰⁶ el-Enbiyâ 21/58.

¹⁰⁷ el-Enbiyâ 21/68-71; el-Ankebût 29/24; es-Sâffât 37/97-98.

¹⁰⁸ es-Sâffât 37/100-101

ve ekin bitmeyen bir vadiye yerleştirir.¹⁰⁹ Yüce Allah, Hz. İbrâhîm'e yürüyüp gezebilecek ve çalışabilecek yaşa gelince oğlunu kurban etmesini emreder.¹¹⁰ Hz. İbrâhîm, bu emri yerine getirmek ister.¹¹¹ Yüce Allah, emre teslim olan Hz. İbrâhîm'in oğlunu kurban etmesine imkân vermez, oğlu yerine bir koç verir, onu kurban etmesini ister. Bunun bir imtihan olduğu âyette şöyle bildirilmektedir: “Şüphesiz bu, oğlunu kurban etme emri, kesinlikle apaçık bir imtihandır. Biz, İbrâhîm'e değeri büyük bir kurbanlık koç verdik ve oğlu İsmail'i kurtardık.”¹¹²

2.6. Peygamberlik Görevi

Mücâhid b. Cebr, Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği “kelimeler” ile ilgili şöyle demiştir: “Allah, İbrâhîm'e “Ey İbrâhîm! Şüphesiz ben senin için bir şey sakladım” buyurdu. İbrâhîm, “Ya Rabbi! Benim için ne sakladın? Beni insanlara önder mi yapacaksın?” dedi. Allah, “Evet” buyurdu. İbrâhîm, “Sen beni ümmetime, onları âyetlerini okuyan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten ve onları şirk ve inkârdan temizleyen bir peygamber mi yapacaksın?” dedi. Allah, “Evet” buyurdu. Allah, ona bu görevleri verdi.¹¹³ Bu rivayete göre Allah'ın Hz. İbrâhîm'i imtihanı ile maksat, ona peygamberlik görevi verilmesidir.

Altı maddede zikrettiğimiz hususlar, وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ şeklinde meşhur kıraate göredir. Bu kıraate göre Allah, İbrâhîm'i kelimelerle imtihan etmiş, İbrâhîm de imtihan olan bu görevleri hakkıyla yerine getirmiştir. Bir başka kıraate göre Hz. İbrâhîm, Allah'tan isteklerde bulunmuş, Allah da bu istekleri yerine getirmiştir.

3. Hz. İbrâhîm, Yüce Allah'tan İstekleri

Abdullah b. Abbas,¹¹⁴ Câbir b. Zeyd (öl. 93/117)¹¹⁵ ve Ebû Hanîfe (öl. 150/767),¹¹⁶ konumuz olan âyetin وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ cümlesindeki إِبْرَاهِيمَ kelimesini fail olacak şekilde ötre, رَبُّهُ kelimesini meful olacak şekilde üstün hareke ile okumuştur.¹¹⁷ Bu kıraate göre âyetteki ابْتَلَى fiili “istedi”, فَأَتَمَّهُنَّ fiili “onları verdi” anlamındadır.¹¹⁸ “Dua, istek”, mecazi anlamda “imtihan” olarak ifade edilmiştir.¹¹⁹ Bu kıraate göre âyetin anlamı şöyle olur: “Ey Peygamberim! Hani İbrâhîm, Rabbinden bir takım sözlerle, istekte bulunmuş, Allah da istekleri eksiksiz yerine getirmişti.”

Süddî el-Kebîr (öl. 127/745), Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği kelimelerin, oğlu ile birlikte Kâbe'nin temellerini yükselttikten sonra yaptığı şu dua olduğunu söylemiştir:¹²⁰ “Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur, şüphesiz ancak sen her sözü ve her duayı çok iyi işitensin, her şeyi çok iyi bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi Sana teslim olan Müslüman kimseler yap. Neslimizden de Sana teslim olan Müslüman bir toplum var eyle. Bize hac menâsikini

¹⁰⁹ İbrâhîm 14/37.

¹¹⁰ es-Sâffât 37/102

¹¹¹ es-Sâffât 37/103-105.

¹¹² es-Sâffât 37/106-107.

¹¹³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'an'î'l-azîm*, 1/222.

¹¹⁴ Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 1/127.

¹¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 2/97.

¹¹⁶ Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 1/127.

¹¹⁷ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/183.

¹¹⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2005), 1/155.

¹¹⁹ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yusuf el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fi ulûmil'l-kitâbi'l-meknûn* (Dımaşk: Dânu'l-Kalem, ts), 2/98.

¹²⁰ el-Bakara 2/127-1129.

gösteriver ve tövbemizi kabul buyur. Şüphesiz Sen tövbeleri çok kabul eden, çok merhametli olansın. Ey Rabbimiz! İçlerinden neslime, senin ayetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek ve onları şirk ve inkârdan temizleyecek bir peygamber gönder. Şüphesiz sadece sen çok güçlü ve her işinde galip, hüküm ve hikmet sahibi, her işi, her emir ve yasağı çok hikmetli olansın.”¹²¹

Süddî'nin bu yorumu ve anlamaya çalıştığımız âyetin ilk cümlesinden sonra gelen cümleler olması hasebiyle Abdullah b. Abbas'tan gelen kırata uygun görünmektedir: “Allah, ‘Ey İbrahim! Şüphesiz ben seni insanlara önder yapacağım’ buyurması üzerine, İbrahim, ‘Ya Rabbi! Neslimden de önder yap’ demiştir. Bunun üzerine Allah, ‘Ey İbrahim! Benim ahdim, sözüm zalimleri kapsamaz’ buyurmuştur.

Mücâhid b. Cebr, konumuz olan âyetle ilgili şöyle demiştir: Yüce Allah İbrâhîm’e “Seni bir emirle imtihan edeceğim” buyurdu. İbrâhîm, “Beni insanlara önder yap?” dedi. Allah “evet, yapacağım” buyurdu. İbrâhîm, “Neslimden de önder yap” dedi. Allah, “Benim ahdim zalimleri kapsamaz” buyurdu.¹²² İbrâhîm, “Kâbe’yi insanlara sevap kazanmak için toplanma ve güven yeri yap”¹²³ dedi. Allah “evet, yapacağım” buyurdu. İbrâhîm, “Bizi Sana teslim olan Müslüman kimseler yap. Neslimizden de Sana teslim olan Müslüman bir toplum var eyle” dedi.¹²⁴ Allah “evet, yapacağım” buyurdu. İbrâhîm, “Bize hac menâsikini gösteriver ve tövbemizi kabul buyur” dedi.¹²⁵ Allah “evet, göstereceğim ve kabul edeceğim” buyurdu. İbrâhîm, “Bu belde Mekke’yi güvenli bir belde yap” dedi. Allah “evet, yapacağım” buyurdu. İbrâhîm, “Mekke halkından Allah’a ve âhiret gününe iman edenlere çeşitli ürün ve meyvelerden rızık ver”¹²⁶ dedi. Allah “evet, vereceğim” buyurdu.¹²⁷

Taberî tefsirini tahkik eden Ahmed Muhammed Şâkir, Allah’ın Hz. Peygambere emirleri değil, Hz. İbrâhîm’in Allah’tan istekleri dile getirilen bu rivayetin (öl. 1958), zayıf olduğunu söylemiştir.¹²⁸ Rivayette Hz. İbrâhîm’in imtihan edildiği bir görev bildirilmemektedir.

Aklî tefsir yöntemini kullanan ilk müfessir¹²⁹ Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767), Hz. İbrâhîm’in Rabbinden istediği şeylerin Kur’ân’da bildirdiğini, Bakara 2/126-129; En’âm 6/78-79; İbrâhîm 14/35 ve 37. âyetleri ve benzerlerini zikretmiş ve “Ya Rabbi! Neslimden de önder yap”¹³⁰ isteği hariç Allah’ın Hz. İbrâhîm’in isteklerini yerine getirdiğini söylemiştir.¹³¹

3. İmtihanın Zamanı

Âyet veya hadislerde Hz. İbrâhîm’in peygamberlikten önce mi sonra mı olduğu konusunda bir bilgi yoktur. Bu sebeple ihtilaf edilmiş ve akıl yürütme ile cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

¹²¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/215.

¹²² el-Bakara 2/124.

¹²³ bk. el-Bakara 2/125.

¹²⁴ bk. el-Bakara 2/128.

¹²⁵ bk. el-Bakara 2/128.

¹²⁶ bk. el-Bakara 2/126.

¹²⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/11.

¹²⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/11; Nu’mânî, *el-Lübâb*, 2/449.

¹²⁹ Ömer Türker, “Mukâtil b. Süleyman”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 31/135.

¹³⁰ el-Bakara 2/124.

¹³¹ Ebû’l-Hasan Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru’l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâü’t-Türâs, 1423), 1/135-138.

Allah, Hz. İbrâhîm'i bazı meşakkatli görevlerle imtihan etmiştir. İmtihanı kazanınca peygamberlik görevi verilmiştir. Sebep müsebbepten önce gelir. Bu itibarla imtihan, peygamberlikten önce olmuştur.¹³²

İmtihan peygamberlikten son olmuştur. Çünkü bir insan kendiliğinden ilâhî emir ve yasakları bilemez.¹³³

Nemrut tarafından ateşe atılması, yurdundan hicret etmesi, eşi ve oğlunu Mekke'ye götürüp bırakması ve oğlunu kurban etme imtihanı peygamberlik görevinden sonra olmuştur.¹³⁴

3. İmtihanın Zamanı

Bakara 2/124 âyetinde Yüce Allah'ın Hz. İbrâhîm'i "kelimelerle" imtihan ettiği bildirilmektedir. "Sözler" anlamına gelen "kelimeler" ile ilgili ne Kur'an'da ne de hadislerde herhangi bir beyan vardır.¹³⁵ Abdullah b. Abbas'tan birbirinden farklı altı rivayet yapılmıştır.¹³⁶ Bu rivayetler, hadis kaynaklarında değil, tefsir kitaplarında yer almaktadır. Âyetle ilgili Abdullah b. Abbas'ın dışında hiçbir sahâbîden herhangi bir rivayet gelmemiştir. Tâbiî âlimlerinden Mücâhid, Katâde, İkrime, Haneş, Atâ, İbn Cüreyc, Süddî, Hasan el-Basrî, Rebî b. Huseym, Ebû Sâlih, Zekvân b. Abdullah, âyetle ilgili farklı yorumlar yapmışlardır. Müfessirler, bu âlimlerin görüşlerini aktarmışlar, bazıları kendi değerlendirmelerine yer vermişlerdir. Mesela Taberî (ö.310/923), Abdullah b. Abbas ve tâbiî âlimlerinden yaptığı rivayetlerin sonunda "Hz. İbrâhîm, bize ulaşanların hepsi ile imtihan edildi, o da bunları yerine getirdi ve bu konuda kendisine farz olan emirlere uyarak Allah'a itaat etti."¹³⁷ Ve İbn Kesîr "Âyette geçen 'kelimeler', rivayetlerde zikredilenlerin hepsini kapsar."¹³⁸ derken, Ebû İshâk ez-Zeccâc (öl.311/923), "Rivayetler birbirine zıt değildir, hepsi Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği hususlardır."¹³⁹ demektedir.

Konu ile ilgili rivayetleri "denildi" diye aktaran Zemahşerî (öl. 538/1144) Hz. İbrâhîm'i imtihan edildiği hususların, "Allah'ın emir ve yasakları" olduğunu söylemiştir.¹⁴⁰ Beyzâvî (öl.685/1286),¹⁴¹ Neseî (öl. 710/1310)¹⁴² ve Ebû Hayyân da (öl. 745/1344)¹⁴³ aynı görüştedir. Allah'ın Hz. İbrâhîm'i yapmakla yükümlü tuttuğu kelimelere aynı anlamını veren¹⁴⁴ Râzî (öl. 606/1210)¹⁴⁵ ve Kurtubî,¹⁴⁶ Allah'ın, bu teklifleri "imtihan" olarak nitelediğini söylemiştir.

¹³² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/35.

¹³³ Nu'mânî, *el-Lübâb*, 2/449.

¹³⁴ Nu'mânî, *el-Lübâb*, 2/449.

¹³⁵ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 1/600.

¹³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/406-408.

¹³⁷ Taberî, *Câmi'l-beyân*, 2/215.

¹³⁸ Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* (Beyrut: Dânu'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 1/410.

¹³⁹ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 2/97.

¹⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/183-184.

¹⁴¹ Ebû Saîd Nâsîrüddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1418), 1/104.

¹⁴² Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 1/127.

¹⁴³ Ebû Hayyan, *Bahru'l-muhît*, 1/599.

¹⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/34.

¹⁴⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/31.

¹⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 2/97.

Yüce Allah, Hz. İbrâhîm'e vahiyle¹⁴⁷ peygamberlik görevi, kitap ve hikmet vermiş,¹⁴⁸ emir ve yasaklar, ilke ve hükümler bildirmiş, Hz. İbrâhîm de bu görevleri hakkıyla yerine getirmiştir. Çünkü o, Kur'ân'da bildirildiğine göre müşrik, Yahudi ve Hıristiyan değil,¹⁴⁹ mümin ve Müslümandı.¹⁵⁰ Allah'a gönülden itaat eden, tek Allah'a iman eden ve hak dine yönelen, iyilik ve hayır önderi, Allah'ın nimetlerine daima şükreden,¹⁵¹ çok merhametli ve Allah'a çok yönelen,¹⁵² salih ve muhsin¹⁵³ bir peygamberdi. Çok duyarlı, musibetlere ve sıkıntılara karşı çok sabırlı ve yumuşak huylu,¹⁵⁴ güç ve basiret sahibi, ihlaslı, seçkin, Allah katında hayırlı,¹⁵⁵ sırat-ı müstakim üzere olan ve doğru yolu gösteren bir önder idi.¹⁵⁶ Hak din İslam'ı halka tebliğ etmiş ve insanlara Müslüman olmalarını tavsiye etmişti.¹⁵⁷

Yüce Allah, Hz. İbrâhîm'i "*Şüphesiz İbrâhîm, Allah'a gönülden itaat eden, tek Allah'a iman eden ve hak dine yönelen, iyilik ve hayır önderiydi, Allah'a ortak koşanlardan değildi. Allah'ın nimetlerine daima şükrederdi. Allah, onu peygamber olarak seçti ve onu doğru yol İslam'a ilettiler. Biz İbrahim'e dünyada iyilik, güzellik ve nimet verdik. Şüphesiz İbrahim, ahirette de kesinlikle salihlerden olacaktır.*"¹⁵⁸ diye niteleyip övdükten sonra Hz. Muhammed'e (s.a.s), "*Ey Peygamberim! Biz sana 'tek Allah'a ve hak dine yönelen İbrâhîm'in dini İslam'a uy.*"¹⁵⁹ ve "*De ki: Şüphesiz Rabbim beni dosdoğru yola, dosdoğru bir din olan İslam'a, Allah'ı bir bilen ve hakka yönelen İbrahim'in dinine ilettiler.*"¹⁶⁰ buyurmuştur. Dolayısıyla Hz. İbrâhîm'in tebliğ ettiği hak din ile Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği hak din, İslam'dır, her ikisinin tebliği ettiği ilke ve hükümler, emir ve yasaklar aynıdır. Bu itibarla "*Ey Peygamberim! Hani Rabbi İbrahim'i bir takım sözlerle, imtihan etmişti o, bunları eksiksiz yerine getirmişti.*" cümlesindeki "*imtihani*", Allah'ın Hz. İbrâhîm'e hak din İslam'ı, emir ve yasaklarını, ilke ve hükümlerini tebliğ etme görevi, "*kelimeleri*" de "*Allah'ın sözleri*" olarak anlayabiliriz. Kur'ân-ı Kerim'e de "*Allah'ın özleri*" denilmiştir.¹⁶¹ Peygamberler tebliğ ettiği dine öncelikle kendileri iman ederler, emirlerini uygular ve yasaklarından sakınırlar. Hz. İbrâhîm de böyle yapmıştır. "*Kelimler*" ile ifade edilen emir ve yasaklar; iman etmek, namaz, oruç, hac, zekât, Allah'ı zikir ve dua gibi ibadetleri yapmak; şirk, inkâr, yalan, ihanet, zina, cana kıyma ve Allah'a isyan ve benzeri günah olan söz, eylem ve davranışlardan uzak durarak Allah'a itaat olan görevlerdir. Hz. İbrâhîm, Allah'a tam bir teslimiyet göstermiş, O'nun her emrini hakkıyla yeri getirmiş, böylece Allah'ın dostluğunu kazanmış,¹⁶² Peygamberimiz gibi¹⁶³ halka örneklik¹⁶⁴ ve önderlik etmiş, kavmi ile tek Allah inancı konusunda mücadele vermiştir.¹⁶⁵ Necm Sûresi'nin 37. âyetinde Hz. İbrâhîm'in "*Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getiren*" bir

¹⁴⁷ en-Nisâ 4/163.

¹⁴⁸ el-En'âm 6/89.

¹⁴⁹ el-Bakara 2/132.

¹⁵⁰ Âl-i İmrân 3/67; el-Bakara 2/130.

¹⁵¹ en-Nahl 16/120-121.

¹⁵² Hûd 11/75.

¹⁵³ el-En'âm 6/75, 79, 84, 82, 85, 89.

¹⁵⁴ et-Tevbe 9/114.

¹⁵⁵ Sâd 38/45-47.

¹⁵⁶ el-En'âm 6/87.

¹⁵⁷ el-Bakara 2/132; el-Enbiyâ 21/72.

¹⁵⁸ en-Nahl 16/120-122.

¹⁵⁹ en-Nahl 16/123.

¹⁶⁰ el-En'âm 6/161.

¹⁶¹ el-En'âm 6/115.

¹⁶² en-Nisâ 4/125.

¹⁶³ el-Ahzâb 33/21.

¹⁶⁴ el-Mümtehine 60/4, 6.

¹⁶⁵ eş-Şu'arâ 26/69-26.

kimse olarak tanıtılması da bu anlamı ifade eder. Saîd b. Cübeyr, *وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى* âyetindeki *وَفَّى* fiilini *بِهِ* fiilini *بَلَّغَ مَا أَمَرَ بِهِ* "Kendisine emredilenleri tebliğ etti."¹⁶⁶ Mücâhid b. Cebr ise, *وَفَّى مَا* "Kendisine farz kılınan görevleri hakkıyla yerine getirdi" şeklinde açıklamıştır.¹⁶⁷ Bu itibarla başta Abdullah b. Abbas olmak üzere tâbiîn âlimlerinden gelen rivayetlerde bildirilen görevlerden her birini ilâhî emir ve yasaklar olarak anlayabiliriz. Çünkü bütün peygamberler kavimlerine "Allah'a ibadet edin."¹⁶⁸ ve "Salih amel işleyin."¹⁶⁹ diye tevhîd inancına sahip olmalarını ve salih ameller işlenmelerini emretmişlerdir.

Sonuç

Bakara Süresi'nin 124. âyetinde Yüce Allah tarafından Hz. İbrâhîm'in "kelimelerle" imtihan edildiği bildirilmiş ancak bu "kelimelerin" ne olduğu Kur'ân'da ve hadislerde beyan edilmemiştir. Bu itibarla "kelimelerle" ne kastedildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. 10 tâbiî âlimi âyette geçen "kelimeler" üzerinde farklı yorumlar yapmış, sahabeden Abdullah b. Abbas'tan birbirinden farklı 6 rivayet aktarılmıştır. Herhangi bir hadis kitabında yer almayan Abdullah b. Abbas'a nispet edilen rivayetler, genel olarak üç farklı hususu içermektedir. Bunlardan biri, Tevbe 9/112, Ahzâb 33/35, Mü'minûn 23/1-11 ve Meâric 70/23-24. âyetlerde yer alan niteliklerdir. Mükerrerleri birleştirerek bu nitelikleri şöyle sıralayabiliriz: (1) İman ve İslam (2) itaat (3) ibadet (4) namaz (5) zekât (6) oruç (7) hamd (8) sıdk (9) sabır (10) huşu (11) zikir (12) ırz ve namusu korumak (13) emanete riayet (14) söze sadakat (15) boş, anlamsız ve haram sözlerden uzak durmak (16) marufu emir (17) münkeri nehiy (18) Allah'ın sınırlarını korumak (19) tanıklığı yerine getirmek (20) tövbe (21) Allah korkusu (22) ilâhî azaptan korku. Hz. İbrâhîm'in ifa ettiği "hac" ibadeti bulunmamakla birlikte 22 maddede zikredilen bu nitelikler, peygamberler, salih ve muttaki müminlerin yerine getirdiği dinin temel görevleridir.

Abdullah b. Abbas'a nispet edilen diğer bir rivayette zikredilenler, beden temizliği ile ilgilidir. Mükerrerleri birleştirerek bu nitelikleri şöyle sıralayabiliriz: (1) Bıyıkları kısaltmak. (2) Dişleri fırçalamak. (3) Koltuk altlarının kıllarını gidermek. (4) Tırnakları kesmek. (5) Parmakların arasını yıkayıp temizlemek (6) Sünnet olmak. (7) Etek tıraşı olmak. (8) Dışkılama sonrası o mahalli yıkamak. (9) İdrar sonrası üreme organını yıkamak. (10) Ağzın için temizlemek. (11) Burnun için temizlemek. (12) Saçları ortadan ikiye bölmek. (13) Cuma günü boy abdesti almak. Bu görevlerin tamamıyla ilgili sahih hadisler vardır.

Abdullah b. Abbas'a nispet edilen diğer bir rivayete göre âyette geçen "kelimelerle" maksadın; (1) Kâbe'yi tavaf. (2) Safa ve Merve arasında sa'y. (3) Cemrelere taş atma. (4) Ziyaret tavafı görevleri olduğu bildirilmiştir. Bu rivayette, "İhrama Girme", "Arafat Vakfesi" ve "Müzdelife Vakfesi" gibi bir kısım hacle ilgili zikredilmemiştir.

Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği şeylerin, peygamberlik, Güneş, Ay ve yıldızlar, ateşe atılması, yurdundan hicret etmek zorunda bırakılması, eşi ve oğlunu Mekke'ye bırakmak ve oğlunu kurban etmekle emredilmesi, Allah'tan bazı isteklerde bulunması, örneklik ve önderlik etmesi şeklinde farklı yorumlar da yapılmıştır.

¹⁶⁶ Ebû Bekir, Abdullah b. Muhammed ibn Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-ehâdisi ve'l-âsâr* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 6/329 (No: 31814).

¹⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahih*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Sûre-i Necd", 6/140,

¹⁶⁸ en-Nahl 16/31.

¹⁶⁹ el-Mü'minûn 23/51.

Ebû Hanîfe'nin de aralarında bulunduğu bir kısım âlim tarafından konumuz olan âyet, **وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَامَاتِ** şeklinde de okunmuştur. Bu okunuşa göre âyetin anlamı "Ey Peygamberim! Hani İbrâhîm, Rabbinden birtakım sözlerle istekte bulunmuş, Allah da bu istekleri eksiksiz yerine getirmişti." şeklinde olur. Hz. İbrâhîm'in yaptığı dualar, Bakara 2/126-129; En'âm 6/78-79, 161; İbrâhîm 14/35-40; Nahl 16/123; eş-Şu'arâ 26/83-87. âyetlerinde zikredilmiştir.

"Ey Peygamberim! Biz sana 'tek Allah'a ve hak dine yönelen İbrahim'in dini İslam'a uy, o, müşriklerden değildi' diye vahyettik." anlamındaki Nahl 16/123; "Ey Peygamberim! De ki: Şüphesiz Rabbim beni dosdoğru yola, dosdoğru bir din olan İslam'a, Allah'ı bir bilen ve hakka yönelen İbrahim'in dinine iletti. İbrahim, Allah'a ortak koşanlardan değildi." anlamındaki En'âm 6/161 ve "Kendisini ihlâsla Allah'a teslim eden, salih amelleri en iyi bir şekilde yapan, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan iman edip Müslüman olan ve İbrâhîm'in dinine uyan kimseden dini daha iyi kim vardır? Allah, İbrâhîm'i dost edindi." anlamındaki Nisâ 4/125 âyetleri dikkate alındığında Hz. İbrâhîm'in tebliğ ettiği hak din ile Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği hak dinin İslam, dolayısıyla her iki peygamberin tebliği ettiği ilke ve hükümlerin, emir ve yasakların aynı olduğu, bu itibarla konumuz olan âyetteki "kelimeleri", Allah'ın Hz. İbrâhîm'e hak din İslam'ın tek Allah inancı ve iman esasları, namaz, oruç, hac, zekât, salih amel, Allah'ı zikir ve dua gibi **ibadet**; şirk, yalan, ihanet, iftira, zina, cana kıyma, hırsızlık ve isyan gibi günah olan söz, eylem ve davranışlardan uzak durmak gibi **itaat** olan emir ve yasaklarına, ilke ve hükümlerine riayet etme ve bunları halka tebliğ etme görevi olarak anlayabiliriz. Nitekim Enbiyâ 21/73. âyetinde şöyle buyrulmuştur: "Biz, İbrâhîm, İshak ve Yakub'u emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve biz onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar, bize ibadet eden kimselerdi." Buna göre konumuz olan âyetteki "kelimeler"; Allah'ın sözleri, hükümleri, emir ve yasakları anlamında gelir. En'âm 6/115. âyetinde Kur'ân'a da "Allah'ın sözleri" denilmiştir. Hz. İbrâhîm'i niteleyen **إِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى** Necm 53/37. âyetini Mücâhid b. Cebr'in **وَفَّى مَا فُرِضَ عَلَيْهِ** "Kendisine farz kılınan görevleri hakkıyla yerine getirdi", Saîd b. Cübeyr'in **بَنَعَ مَا أَمَرَ بِهِ** "Kendisine emredilenleri tebliğ etti." şeklinde tefsir etmesi de bu anlamı teyit eder.

Peygamberler tebliğ ettiği dine öncelikle kendileri iman ederler, emirlerini uygular ve yasaklarından sakınırlar. Hz. İbrâhîm de böyle yapmış, Allah'a teslimiyet göstermiş, O'nun her emirini hakkıyla yeri getirmiş, musibetlere ve dinî görevleri yerine getirme konusunda sabretmiş, Peygamberimiz gibi halka örneklik ve önderlik etmiştir. Bu itibarla başta Abdullah b. Abbas olmak üzere tâbiîn âlimlerinden gelen rivayetlerde bildirilen iman, ibadet, salih amel, temizlik ve benzeri görevlerden her birini ilâhî emir ve yasaklar olarak anlayabiliriz.

Bakara Sûresi'nin 124. âyetinde Yüce Allah tarafından Hz. İbrâhîm'in "kelimelerle" imtihan edildiği bildirilmiş ancak bu "kelimelerin" ne olduğu Kur'ân'da ve hadislerde beyan edilmemiştir. Bu itibarla "kelimelerle" ne kastedildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. 10 tâbiî âlimi âyette geçen "kelimeler" üzerinde farklı yorumlar yapmış, sahabeden Abdullah b. Abbas'tan birbirinden farklı 6 rivayet aktarılmıştır. Her hangi bir hadis kitabında yer almayan Abdullah b. Abbas'a nispet edilen rivayetler, genel olarak üç farklı hususu içermektedir. Bunlardan biri, Tevbe 9/112, Ahzâb 33/35, Mü'minûn 23/1-11 ve Meâric 70/23-24. âyetlerde yer alan niteliklerdir. Mükerrerleri birleştirerek bu nitelikleri şöyle sıralayabiliriz: (1) İman ve İslam (2) itaat (3) ibadet (4) namaz (5) zekât (6) oruç (7) hamd (8) sıdk (9) sabır (10) huşu (11) zikir (12) ırz ve namusu korumak (13) emanete riayet (14) söze sadakat (15) boş, anlamsız ve haram sözlerden uzak durmak (16) marufu

emir (17) münkeri nehiy (18) Allah'ın sınırlarını korumak (19) tanıklığı yerine getirmek (20) tövbe (21) Allah korkusu (22) ilâhî azaptan korku. Hz. İbrâhîm'in ifa ettiği "hac" ibadeti bulunmamakla birlikte 22 maddede zikredilen bu nitelikler, peygamberler, salih ve muttaki müminlerin yerine getirdiği dinin temel görevleridir.

Abdullah b. Abbas'a nispet edilen diğer bir rivayette zikredilenler, beden temizliği ile ilgilidir. Mükerrerleri birleştirerek bu nitelikleri şöyle sıralayabiliriz: (1) Bıyıkları kısaltmak. (2) Dişleri fırçalamak. (3) Koltuk altlarının kıllarını gidermek. (4) Tırnakları kesmek. (5) Parmakların arasını yıkayıp temizlemek (6) Sünnet olmak. (7) Etek tıraşı olmak. (8) Dışkılama sonrası o mahalli yıkamak. (9) İdrar sonrası üreme organını yıkamak. (10) Ağzın için temizlemek. (11) Burnun için temizlemek. (12) Saçları ortadan ikiye bölmek. (13) Cuma günü boy abdesti almak. Bu görevlerin tamamıyla ilgili sahih hadisler vardır.

Abdullah b. Abbas'a nispet edilen diğer bir rivayete göre âyette geçen "kelimelerle" maksadın; (1) Kâbe'yi tavaf. (2) Safa ve Merve arasında sa'y. (3) Cemrelere taş atma. (4) Ziyaret tavafı görevleri olduğu bildirilmiştir. Bu rivayette, "İhrama Girme", "Arafat Vakfesi" ve "Müzdelif Vakfesi" gibi bir kısım hacla ilgili zikredilmemiştir.

Hz. İbrâhîm'in imtihan edildiği şeylerin, peygamberlik, Güneş, Ay ve yıldızlar, ateşe atılması, yurdundan hicret etmek zorunda bırakılması, eşi ve oğlunu Mekke'ye bırakmak ve oğlunu kurban etmekle emredilmesi, Allah'tan bazı isteklerde bulunması, örneklik ve önderlik etmesi şeklinde farklı yorumlar da yapılmıştır.

Ebû Hanîfe'nin de aralarında bulunduğu bir kısım âlim tarafından konumuz olan âyet, **وَإِذْ يَبْتَلِي إِبْرَاهِيمَ رَبَّهُ بِكَلِمَاتٍ** şeklinde de okunmuştur. Bu okunuşa göre âyetin anlamı "Ey Peygamberim! Hani İbrâhîm, Rabbinden birtakım sözlerle istekte bulunmuş, Allah da bu istekleri eksiksiz yerine getirmişti." şeklinde olur. Hz. İbrâhîm'in yaptığı dualar, Bakara 2/126-129; En'âm 6/78-79, 161; İbrâhîm 14/35-40; Nahl 16/123; eş-Şu'arâ 26/83-87. âyetlerinde zikredilmiştir.

"Ey Peygamberim! Biz sana 'tek Allah'a ve hak dine yönelen İbrahim'in dini İslam'a uy, o, müşriklerden değildi' diye vahyettik." anlamındaki Nahl 16/123; "Ey Peygamberim! De ki: Şüphesiz Rabbim beni dosdoğru yola, dosdoğru bir din olan İslam'a, Allah'ı bir bilen ve hakka yönelen İbrahim'in dinine iletti. İbrahim, Allah'a ortak koşanlardan değildi." anlamındaki En'âm 6/161 ve "Kendisini ihlâsla Allah'a teslim eden, salih amelleri en iyi bir şekilde yapan, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan iman edip Müslüman olan ve İbrâhîm'in dinine uyan kimseden dini daha iyi kim vardır? Allah, İbrâhîm'i dost edindi." anlamındaki Nisâ 4/125 âyetleri dikkate alındığında Hz. İbrâhîm'in tebliğ ettiği hak din ile Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği hak dinin İslam, dolayısıyla her iki peygamberin tebliği ettiği ilke ve hükümlerin, emir ve yasakların aynı olduğu, bu itibarla konumuz olan âyetteki "kelimeleri", Allah'ın Hz. İbrâhîm'e hak din İslam'ın tek Allah inancı ve iman esasları, namaz, oruç, hac, zekât, salih amel, Allah'ı zikir ve dua gibi **ibadet**; şirk, yalan, ihanet, iftira, zina, cana kıyma, hırsızlık ve isyan gibi günah olan söz, eylem ve davranışlardan uzak durmak gibi **itaat** olan emir ve yasaklarına, ilke ve hükümlerine riayet etme ve bunları halka tebliğ etme görevi olarak anlayabiliriz. Nitekim Enbiyâ 21/73. âyetinde şöyle buyrulmuştur: "Biz, İbrâhîm, İshak ve Yakub'u emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve biz onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar, bize ibadet eden kimselerdi." Buna göre konumuz olan âyetteki "kelimeler"; Allah'ın sözleri, hükümleri, emir ve yasakları anlamında gelir. En'âm 6/115. âyetinde Kur'an'a da "Allah'ın sözleri" denilmiştir. Hz. İbrâhîm'i niteleyen **إِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى**

Necm 53/37. âyetini Mücâhid b. Cebr'in **وَفَىٰ مَا فُرِضَ عَلَيْهِ** "Kendisine farz kılınan görevleri hakkıyla yerine getirdi", Saîd b. Cübeyr'in **بَلَّغَ مَا أُمِرَ بِهِ** "Kendisine emredilenleri tebliğ etti." şeklinde tefsir etmesi de bu anlamı teyit eder.

Peygamberler tebliğ ettiği dine öncelikle kendileri iman ederler, emirlerini uygular ve yasaklarından sakınırlar. Hz. İbrâhîm de böyle yapmış, Allah'a teslimiyet göstermiş, O'nun her emirini hakkıyla yeri getirmiş, musibetlere ve dinî görevleri yerine getirme konusunda sabretmiş, Peygamberimiz gibi halka örneklik ve önderlik etmiştir. Bu itibarla başta Abdullah b. Abbas olmak üzere tâbiîn âlimlerinden gelen rivayetlerde bildirilen iman, ibadet, salih amel, temizlik ve benzeri görevlerden her birini ilâhî emir ve yasaklar olarak anlayabiliriz.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): İsmail Karagöz

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ahmed b. Yusuf, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin el-Halebî. *ed-Dürrü'l-masûn fî ulûmil'kitâbi'l-meknûn*. Dımaşk: Dânu'l-Kalem, ts.
- Bağavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd. *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru't-Türâsiyyi'l-Arabiyyi, 1420.
- Batuk, Cengiz. "Nemrud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Beydâvî, Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *Şu'abü'l-îmân*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Nâsirüddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ebû Hayyan Muhammed b. Yusuf. *Bahru'l-muhîr fî't-tenzîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Harman, Ömer Faruk "İbrâhîm", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'an'îl-azîm*. Suud: Mektebetü Nezzâr, 1419.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir, Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef fî'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârun. Beyrut: İttihâdü'l-Kitâbi'l-Arab, 2002.
- İbn İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Dânu'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri, Açıklamalı ve Kırık Meali*. Ankara: Kar yayınları, 2020.
- Kurtubî Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed. *en-Nüketü ve'l-uyûn*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasan. *et-Tefsîru'l-kebir*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâs, 1423.
- Nesefî, Ebû'l-Bekâat Abdullah b. Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nisabûrî, Ebû'l-kâsim Mahmûd b. Ebî'l-Hasan. *Bâhiru'l-burhâh fî me'âni müşkilâti'l-Kur'an*. Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, 1998.
- Nu'mânî, Ebû Hafis Sirâcüddîn Omer b. Ali b. Âdil. *el-Lübâb fî İlmi'l-kitâb*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-Arabiyye, 1998.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru't-türâsi'l-Arabiyyi, 1420.
- Semerkindî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-ulûm*. b.y.: y.y., ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Türker, Ömer. "Mukâtil b. Süleyman", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed. *el-Vasît Tefsîri kitâbi'l-azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Yazır, Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.
- Yolcu, Mehmet. "Hz. İbrahim'in "Kelime" ile Sınanması ve Abdullah b. Abbas'ın Yorumu" *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 6 (Kasım 2011), 53-74.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsim Mahmûd b. Amr. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidü't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1407.